

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
Институт за правне и друштвене науке

FACULTY OF LAW UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
Institute for Legal and Social Sciences

МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
ИЗАЗОВИ И ОТВОРЕНА ПИТАЊА
УСЛУЖНОГ ПРАВА
ТОМ 1

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
CHALLENGES AND OPEN ISSUES
OF SERVICE LAW
VOLUME 1

Уредник
ПРОФ. ДР ДРАГАН ВУЈИСИЋ

Крагујевац
2024.

ИЗАЗОВИ И ОТВОРЕНА ПИТАЊА УСЛУЖНОГ ПРАВА CHALLENGES AND OPEN ISSUES OF SERVICE LAW

Зборник научних реферата по позиву са Међународног научног скупа одржаног од 31. маја до 1. јуна 2024. године, на Правном факултету у Крагујевцу у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

Међународни научни одбор Мајског саветовања:

Проф. др Миодраг Мићовић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу; проф. др Драган Гоцевски, Правни факултет "Јустинијан I", Универзитета "Кирил и Методије" Скопље, Република Северна Македонија; Prof. dr Miha Juhart, Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani, Republika Slovenija; Prof. dr Blanka Mateša, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Republika Hrvatska; проф. др Игор Камбовски, Правни факултет Универзитета „Гоце Делчев“ у Штипу, Република Северна Македонија; проф. др Жељко Бартуловић, Правни факултет Свеучилишта у Ријеци, Република Хрватска; проф. др Жељко Мирјанић, Правни факултет Универзитета у Бања Луци, Република Српска; Dr Evanthia Kardoulia School of Economics, Business and Computer Science of the Neapolis University Pafos Cyprus; Akademiker Professor Dr. Wolfgang Rohrbach, Fakultät für Bildung, Kunst & Architektur - Department für Bauen und Umwelt - Donau-Universität Krems Österreich, проф. др Џевад Дрино, редовни професор Правног факултета Универзитета у Зеници, Федерација БиХ; проф. др Андреј Мићовић, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу; проф. др Борко Михајловић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Програмски одбор Мајског саветовања:

Др Миодраг Мићовић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Др Драган Вујисић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Академик др Волфганг Рорбах, редовни професор Факултета за образовање, уметност и архитектуру - Одељење за изградњу и животну средину Универзитета Дунав Кремс, Аустрија
Др Матеја Ђуровић, редовни професор Краљевог колеџа у Лондону, Велика Британија
Др Бланка Матеша, ванредна професорка Правног факултета Свеучилишта у Сплиту, Хрватска
Др Катаржина Шћепанска, доценткиња Правног факултета Адам Мицкијевич у Познању, Пољска

Међународна конференција **„ИЗАЗОВИ И ОТВОРЕНА ПИТАЊА УСЛУЖНОГ ПРАВА“** је двадесето по реду Мајско саветовање које се традиционално организује сваке године на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу ради дисеминације научноистраживачких резултата наставника и сарадника факултета, у оквиру Програма истраживања Правног факултета, које се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

ИЗДАВАЧ: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Институт за правне и друштвене науке
Јована Цвијића 1, 34000 Крагујевац
телефон: (034) 306 513, 306 504
телефакс: (034) 306 540
е-пошта: faculty@jura.kg.ac.rs
веб: <http://.jura.kg.ac.rs>

РЕЦЕНЗЕНТИ Проф. др Миодраг Мићовић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Проф. др Жељко Бартуловић, редовни професор
Правног факултета Свеучилишта у Ријеци, Хрватска
Проф. др Игор Камбовски, редовни професор
Правног факултета Универзитета „Гоце Делчев“ у
Штипу, Северна Македонија
Проф. др Џевад Дрино, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Зеници,
Федерација БиХ

ЗА ИЗДАВАЧА: Проф. др Снежана Соковић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УРЕДНИК: Проф. др Драган Вујисић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

ШТАМПА: Графичка радња "кварк", Краљево

ТИРАЖ: 100

ISBN 978-86-7623-135-5

Штампање Зборника подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

Мср Милена Момчилов, истраживачица-сарадница
Институт за упоредно право Београд
ORCID: 0000-0003-0707-9711

Прегледни научни рад
УДК: 346:004
DOI: 10.46793/XXMAJSKO1.135M

ИЗАЗОВИ ЗАКЉУЧЕЊА УГОВОРА ПУТЕМ ЕЛЕКТРОНСКОГ ЗАСТУПНИКА - предлог за уређење *de lege ferenda**

Резиме

Модерно пословно окружење одликује се учесталим закључењем уговора коришћењем такозваних електронских заступника. У вези са електронским заступницима поставља се читав низ питања, почев од појма електронског заступника, преко питања пуноважности и основа пуноважности уговора закључених путем ове технологије, па све до питања правних последица реализације ризика које генерише употреба електронских заступника у поступку закључења уговора.

Уочивши одређене мањкавости у српском позитивном праву када је реч о овим питањима, аутор је настојао да, методом упоређивања правних решења појединих страних правних система са стањем у домаћем праву, понуди одређене предлоге за *de lege ferenda* унапређење. Стога се у раду се приступа анализи поменутих питања, а ради отклањања потенцијалних дилема и проблема тумачења позитивноправних правила. Анализом електронског заступања, аутор настоји да да свој допринос даљем развоју електронске трговине у условима експанзије дигиталне технологије, а све у циљу спречавања наступања бројних ризика скопчаних са употребом технологије електронског заступања, те, глобално гледано, омогућавања несметаног одвијања трговине.

Кључне речи: електронски заступник, рачунарски програм, софтвер, интернет, заступање, електронска трговина.

* Рад представља скраћену, измењену и унапређену верзију Семинарског рада под називом „Предности и ризици електронске трговине уз посебан осврт на злоупотребу меморандума и проблем електронског заступања“, одбрањеног на Правном факултету Универзитета у Београду.

1. Општи поглед и значај анализе

Паралелно са развојем технологије, те појавом интернета, развија се и електронска трговина,¹ те настају и нове технике закључења уговора.² Данас се уговори масовно закључују путем интернета, а један од начина закључења подразумева и употребу такозваних електронских заступника.³ Употреба електронског заступника подразумева бројне предности, али је истовремено и прати читав низ ризика. Иако се технологија електронског заступања користи за остваривање различитих циљева,⁴ у раду ће се електронски заступници анализирају искључиво у контексту закључења уговора путем интернета.

Анализа уговора закључених употребом електронских заступника чини се оправданом из неколико разлога. Прво, у савременом пословном окружењу, привредни субјекти често прибегавају коришћењу ове технологије.⁵ Друго, пак, регулатива у већини правних система, па и у домаћем, не следи чињеницу масовног закључења уговора на овај начин, па је у том смислу неадекватна, рудиментарна, те захтева одређена унапређења. Уз то, и сам појам електронског заступника може створити одређене дилеме и неразумевања у

¹ Електронска трговина представља трговину која се одвија употребом савремених средстава комуникације, а пре свега употребом интернета. Јовановић, Н., Радовић, В., Радовић, М., *Трговинско право*, Београд 2020, стр. 121; Бјелић, П., *Електронско пословање*, Београд 2002, стр. 5; *Ecommerce Defined: Types, History, and Examples*, <https://www.investopedia.com/terms/e/ecommerce.asp>, датум приступа: 18. 3. 2023; Ђузовић, С., Лабовић, Б., *Електронска трговина у светлу четврте индустријске револуције*, Нови економист, год. 13, бр. 25/2019, стр. 122; У литератури електронска трговина одређује као употреба савремених електронских средстава комуникације у поступку обављања пословних трансакција. Вид. Павловић, З. С., *Специфичности електронске трговине*, Правни живот, вол. 51, бр. 11/2002, стр. 645; Појам електронске трговине ужи је од појма електронског пословања. О електронском пословању, вид. Goel, R., *E-Commerce*, New Age International, 2007, стр. 1-3; Раденковић Јоцић, Д., *Правно регулисање електронског пословања*, Правни живот, бр. 11/02, стр. 631.

² До развоја електронске трговине, а самим тим и отпочињања праксе закључења уговора употребом електронског заступника дошло је услед развоја информационо-комуникационих технологија. Вид. Лилић, С., Прља, Д., *Правна информатика – вештина*, Београд, 2010, стр. 96.

³ Weitzenböck, E. M., *Electronic Agents and Contract Performance: Good Faith and Fair Dealing*, The Law of Electronic Agents: Selected Revised Papers, LEA Workshop on the Law of Electronic Agents, CIRSFID, University of Bologna 2002, <https://citeseerx.ist.psu.edu/doc/10.1.1.553.7575>, стр. 1, 3, датум приступа: 3. 2023.

⁴ О различитим функцијама електронских заступника, вид. Petrić, A., *Agentski temeljeno elektroničko poslovanje*, https://bib.irb.hr/datoteka/332127.Petric_Ana_-_Agentski_temeljeno_elektronicko_poslovanje.pdf, стр. 4-5, датум приступа: 10. 3. 2023.

⁵ Mishra, S., *Electronic agents are helpful and without risks for business as well as consumers*, <https://www.legalserviceindia.com/article/1245-Electronic-agents.html>, датум приступа: 2. 3. 2023.

чему се ова технологија заправо састоји. Због тога се чини да анализи овог питања треба посветити посебну пажњу.

2. Појам електронског заступника

2.1. Одређење појма електронског заступника у правној теорији - термилошка разјашњења

Дефинисање појма електронског заступника није нимало лак задатак. Другим речима, одређење појма електронског заступника изазива одређене дилеме у правној теорији. У правној теорији се о електронским заступницима углавном говори као о софтверима (рачунарским програмима) којима се њихови имаоци служе за постизање одређених циљева.⁶ Тако изнета дефиниција могла би се сматрати дефиницијом електронског заступника у ширем смислу. Ово из разлога јер се, како је у претходном одељку наглашено, електронски заступници могу користити за предузимање различитих радњи. Уколико би се електронски заступник посматрао искључиво са аспекта закључења уговора, могло би се доћи до уже дефиниције његовог појма. Тако би се електронски заступник могао одредити као рачунарски програм који његов ималац користи у циљу закључења уговора, те предузимања других правних послова.

Из тако постављене дефиниције може се извести закључак о две кључне карактеристике електронског заступника. Прво, електронски заступник представља рачунарски програм. Квалификација електронског заступника као рачунарског програма заједничка је и широј и ужој дефиницији - *genus proximum*. Међутим, између појма електронског заступника и појма рачунарског програма не би се могао ставити знак једнакости. Електронски заступници представљају само једну врсту рачунарског програма. Да би се један рачунарски програм могао сматрати електронским заступником, он мора бити оспособљен за предузимање правно релевантних радњи.⁷

Друга карактеристика електронског заступника огледа се у његовој сврси. Тако, електронски заступници имају улогу да у име и за рачун својих ималаца закључују уговоре (предузимају правне послове). Констатација да електронски заступници закључују правне послове у име и за рачун својих ималаца представља карактеристику по којој се електронски заступници у ужем смислу (заступници који су намењени закључењу уговора) разликују од

⁶ Правна теорија електронске заступнике дефинише као рачунарске програме који, поступајући у име и за рачун својих ималаца, извршавају информационе и комуникационе послове. Матић, Т., *Електронички егент*, Зборник радова правног факултета Свеучилишта у Мостару, XXVI 2018, стр. 7.

⁷ Исто, стр. 6.

електронских заступника у ширем смислу (заступника који служе остварењу других циљева) – *differentia specifica*.

Дакле, електронски заступници представљају вештачку интелигенцију.⁸ Такав закључак се делимично може извести из самог израза „електронски“. Ипак, са, друге стране, израз „заступник“ може изазвати дилему на плану појмовног одређења електронског заступника. Традиционално гледано, заступник је лице које је овлашћено⁹ да предузима правне послове у туђе име и за туђ рачун.¹⁰ Квалификација електронског заступника као заступника може створити привид постојања сличности између ова два вида заступања. Ипак, на овом месту је потребно рећи да, без обзира на коришћену терминологију, између заступника и електронског заступника постоје суштинске разлике, те ова два појма не треба мешати, а још мање их треба поистовећивати.¹¹ Једино евентуално оправдање за употребу терминологије „електронски заступник“ могло би се састојати у томе да и електронски заступници, као и заступници, предузимају радње у туђе име и за туђ рачун. Ипак, електронски заступници, за разлику од заступника, нису пословно способни субјекти (физичка и правна лица), већ технологија која се може користити у поступку закључења уговора. Из тога се може извести закључак да је у синтагми речи „електронски заступник“, израз „електронски“ неспорно адекватан, док је израз „заступник“ противречан, или барем само делимично адекватан.¹²

⁸ У литератури се може видети да се електронски заступници означавају и изразом „*artificial agents*“.

⁹ Правни основ заступања може бити различит. Вид. Станковић, О., *О појму и врстама заступништва*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-4/83, стр. 634-635.

¹⁰ О заступању, вид. Антић, О., *Облигационо право*, Београд, 2011, стр. 240-241; У *common law* правном систему, за појам заступања ирелевантно је у чије име иступа агент (заступник). Уместо тога, битно је само да он дела за рачун свог принципала (заступаног) - *on behalf of his principal*. О концепцији заступања у *common law* правном систему, вид. Sealy, L. S., Hooley, R. J. A., *Commercial Law, Text, Cases, and Materials*, Fourth Edition, Oxford, 2008, стр. 95; LeRoy, Miller R., Cross, F. B., *Business Law - Alternate Edition: Text and Summarized Cases 2*, South-Western Cengage Learning, Canada, 2013, стр. 576; Институт заступања омогућава масовно закључивање уговора. Вид. Вид. Anderson, R., Fox, I., Twomey, D. P., *Business Law: Ucc Comprehensive Volume*, South-Western Publishing Co, 1987, стр. 683.

¹¹ Kis, S., *Contracts and Electronic Agents*, LLM Theses and Essays., University of Georgia Law, Digital Commons@Georgia Law, Student Works and Organizations, https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=stu_llm, стр. 1, датум приступа: 15. 3. 2023.

¹² Без обзира изнете термилошке замерке, израз „електронски заступник“ је широкоприхваћен, те ће се користити и у овом раду.

2.2. Законско одређење појма електронског заступника у упоредном праву

2.2.1. Дефиниција електронског заступника у праву Сједињених Америчких Држава

Упоредноправно посматрано, прописи већине држава углавном не говоре изричито о закључењу уговора путем електронског заступника, те електронске заступнике самим тим ни не дефинишу. У том смислу, један од ретких правних система који даје дефиницију појма електронског заступника је правних систем Сједињених Америчких Држава.

Појам електронског заступника у америчком праву први пут је дефинисан Једнообразним законом о електронским трансакцијама (УЕТА). УЕТА дефинише електронског заступника као рачунарски програм, или друго електронско, односно аутоматизовано средство које се, независно од човека и без његовог потпуног или делимичног надзора или ангажовања, користи за предузимање радњи, односно за давање одговора на електронске записе или извршења.¹³ Из изложене дефиниције може се извући неколико закључака. Прво, електронски заступник представља средство, алат којим се њихови имаоци користе за закључење уговора. Друго, електронски заступници представљају аутоматизовано средство које без надзора човека (имаоца заступника) предузима правне радње, односно одговара на правне радње друге стране.¹⁴

Поред законом УЕТА, електронски заступници су у америчком праву дефинисани и Једнообразним законом о рачунарском преносу информација (УЦИТА).¹⁵ Према овом закону, електронски заступник представља компјутерски програм, односно електронско или друго аутоматизовано средство којим се у име човека предузимају радње односно дају одговори на електронске поруке, али без његовог надзора у време предузимања радње односно давања одговора.¹⁶ Дефиниција садржана у УЦИТА закону не разликује се суштински од дефиниције из УЕТА закона. Ипак, дефиниција из закона УЦИТА је у извесној мери детаљнија. Прво, она помиње начин на који електронски заступник иступа према трећим лицима, тако што наглашава да он дела у име свог имаоца. На тај начин се отклањају дилеме у погледу питања

¹³ Uniform Electronic Transactions Act, section 2 (6).

¹⁴ Према неким ауторима, електронски заступник је „полуаутоматски рачунарски програм који је способан да изврши посебне задатке уместо човека који му даје команде“. Јовановић, Н., *Увод у common law право*, Београд, 2015, стр. 338; Одређењем електронских заступника као полуаутоматских програма чини се да се настојало нагласити да електронски заступници нису у потпуности изван контроле својих ималаца.

¹⁵ Uniform Computer Information Transactions Act (1999).

¹⁶ U.S. Uniform Computer Information Transactions Act (1999), section 102 (27), ucita200.PDF (famguardian.org), датум приступа: 3. 3. 2023.

кога обавезује уговор закључен од стране електронског заступника, а о чему ће детаљније бити речи касније. Друго, истиче се да електронски заступник предузима радње независно од радње и надзора свог имаоца у моменту конкретног делања. Дакле, за разлику од закона УЕТА који предвиђа да електронски заступници делају неконтролисано (аутоматски), УЦИТА одлази корак даље, те прецизира моменат у коме су електронски заступници неконтролисани од стране својих ималаца. Наведено временско прецизирање чини се значајним са аспекта оправдања пуноважности уговора закључених на овај начин у односу ималац заступника – друга уговорна страна. О питању пуноважности уговора закључених путем електронског заступника накнадно ће бити речи.

2.2.2. Дефинисање електронског заступника у праву Канаде

Поред права Сједињених Америчких Држава, значајан корак у правцу дефинисања појма електронског заступника учињен је и у праву Канаде. У канадском праву, дефиниција електронског заступника садржана је у Једнообразном закону о електронској трговини (УЕЦА). Полазећи од дефиниције садржане у овом закону, електронски заступник означен је као компјутерски програм или било које електронско средство које служи за предузимање радње или давање одговора на електронске документе или радње, без да човек врши надзор над радњама заступника у моменту када се конкретна радња предузима.¹⁷

Дакле, у погледу дефинисања појма електронског заступника, канадско право не одступа суштински од одређења електронског заступника у америчком правном систему. Канадско право, као и америчко, одређује електронске заступнике као аутоматизована средства предодређена за предузимање правно релевантних радњи. Уз то, канадски закон, попут америчког закона УЦИТА, прецизира моменат у коме је електронски заступник неконтролисан од стране свог имаоца, а то је моменат самог предузимања радње. У том смислу је и у праву Канаде учињен значајан корак напред, имајући у виду да је у закону изричито наглашено да радње електронског заступника нису у потпуности изван контроле човека. То, као и у закону УЦИТА, а за разлику од закона УЕТА, значи да човек контролише електронског заступника пре његовог самосталног делања, дајући му *a priori* команде. Таквим одређењем се, као што је већ речено, оправдава пуноважност тако закљученог уговора, а о чему ће накнадно бити приказана детаљна анализа.

¹⁷ Uniform Electronic Commerce Act - Consolidation, 2011, [https://www.ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Uniform-Acts/Uniform-Electronic-Commerce-Act-\(Consolidation-2011\)_1.pdf](https://www.ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Uniform-Acts/Uniform-Electronic-Commerce-Act-(Consolidation-2011)_1.pdf), стр. 13, датум приступа: 15. 3. 2023.

2.2.3. Проблем непостојања законске дефиниције електронског заступника у српском праву и праву Европске уније

За разлику од америчког и канадског права која познају законске дефиниције појма електронског заступника, у српском праву и праву Европске уније то није случај. У европском праву се као значајан документ у области закључења уговора путем интернета издваја Директива о електронској трговини од 2000. године. Иако је овај документ донет са циљем олакшавања одвијања електронске трговине, те омогућавања пуноважног закључивања уговора употребом савремених електронских средстава,¹⁸ Директива ипак ни у једном тренутку не помиње употребу електронских заступника у поступку закључења уговора. Самим тим, она не садржи ни њихову дефиницију.

Уместо тога, у Директиви се на глобалном нивоу говори о уговорима закљученим у електронској форми. Тако је предвиђено да су уговори закључени у електронској форми пуноважни, те да им се не може оспорити пуноважност само из разлога јер су закључени употребом савремених електронских средстава, а не на традиционалан начин.¹⁹ На истој линији налазе се и законодавства држава чланица Европске уније, као и законодавство држава које претендују да постану њени чланови, па и српско позитивно законодавство.

У српском позитивном праву су питања од значаја за закључење уговора у електронској форми регулисана Законом о електронској трговини. Овим законом је, као и у Директиви, предвиђено да су уговори закључени у електронској форми пуноважни и да се тако закљученим уговорима не може негирати пуноважност с позивањем на форму у којој су закључени.²⁰ Као и европско право, ни српско право не познаје електронског заступника као изричито допуштен начин закључења пуноважног уговора, те га самим тим ни не дефинише.

¹⁸ Вид. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce), преамбула, тач: 3-6.

¹⁹ Вид. Directive on electronic commerce, чл. 9, ст. 1; Исправе сачињене у електронској форми су данас правно изједначене са исправама у писменој форми. Савковић, В., *Поводом ступања на снагу Конвенције Уједињених Нација о употреби електронских средстава комуникације у међународним уговорима – начела хармонизације и однос са правном тековином Европске уније*, Право и привреда, бр. 7-9/2013, год. XLX, стр. 232

²⁰ Закон о електронској трговини, (Сл. гласник РС, бр. 41/2009, 95/2013, 52/2019), чл. 9; У циљу олакшања одвијања трговине јавила се практична потреба признавања пуноважности уговорима закљученим путем рачунарске мреже интернет. Никшић, С., *Писани облик уговора и других правних послова*, Зборник Правног факултета у Загребу, вол. 72, бр. 1-2/2022, стр. 308-309.

Уочене правне празнине у вези са електронским заступањем у правним системима европских земаља као и у домаћем правном систему, могу се оценити као непожељне. Ово из два разлога. Прво, непостојање законског одређења појма електронског заступника може довести до дилема шта електронско заступање заправо подразумева, те каква су правна дејства уговора закључених овом техником. Друго, непостојање одредаба којима би се уговорима закљученим техником електронског заступања изричито признавала пуноважност може створити дилеме у погледу тога да ли су тако закључени уговори пуноважни, као и у погледу правних последица остваривања ризика закључења уговора на овај начин. О овим питањима биће детаљније речи у деловима који следе.

2.3. Закључење уговора путем електронског заступника

У модерном свету пословања, сваки привредни субјект се у поступку закључења уговора може служити технологијом електронског заступања. Да би привредни субјект могао закључивати уговоре путем електронског заступника, у обавези је да на свом рачунару (или другом паметном уређају) инсталира конкретан рачунарски програм.²¹ Пошто га инсталира, привредни субјект ће свом електронском заступнику задати одговарајуће команде, којим ће га суштински упутити у начин на који жели да овај уместо њега дела. Следећи упутства свог имаоца, електронски заступник закључује уговоре са другом уговорном страном. Он то чини тако што „изјављује вољу“ која у суштини представља вољу његовог имаоца испољену кроз *a priori* дате команде, те прима изјаве воље друге стране. Пошто се изјављене воље обеју страна сусретну, сматра се да је електронски заступник закључио уговор.

Уместо са другом уговорном страном, може се десити ситуација у којој електронски заступник закључује уговор са електронским заступником друге уговорне стране. Тада се у поступку закључења уговора са обе стране, уместо правних субјеката, јављају рачунарски програми.²² Другим речима, непосредна комуникација успоставља између електронских заступника уговорних страна.²³

Како је већ поменуто, важна карактеристика електронског заступника састоји се у његовом аутоматском делању. Другим речима, ималац електронског заступника не управља акцијама електронског заступника, нити врши непосредну контролу над њим у моменту када се уговор закључује. Стога

²¹ Технологија електронског заступања састоји од самих електронских заступника и њихових платформи. Mishra, S., *нав. чланак*.

²² Uniform Electronic Commerce Act, Uniform Law – Conference of Canada, https://www.ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Uniform-Acts/Uniform-Electronic-Commerce-Act_3.pdf, стр. 8, датум приступа: 15. 3 2023.

²³ Исто.

се оправдано поставља питање да ли су уговори закључени коришћењем те технологије пуноважни, те, уколико јесу, по ком су основу пуноважни? Уз то, аутоматско делање електронских заступника може довести до настанка одређених проблема у поступку закључења уговора које је потребно решити. О постављеним питањима и поменутој проблематици биће речи у деловима који долазе.

2.4. Правна дејства уговора закључених путем електронског заступника

2.4.1. Тенденција признавања пуноважности уговорима закљученим путем електронског заступника

Када је реч о дејствима уговора закључених употребом технологије електронског заступања, на првом месту треба рећи да је општеприхваћена идеја о признавању пуноважности тако закљученим уговорима. Другим речима, упоредноправна законодавства инсистирају на томе да уговорима закљученим путем електронског заступника треба признати пуноважност. Тако, без обзира на чињеницу да електронски заступници делују без надзора својих ималаца, уговори који они закључе третирају се на исти начин као и уговори које су њихови имаоци сами закључили, те тако непосредно обавезују имаоце електронских заступника.²⁴

Два су, чини се, кључна аргумента у прилог признавању пуноважности уговорима закљученим путем електронског заступника.²⁵ Прво, развој технологије омогућио је олакшано закључење уговора²⁶, те се чини да то треба и искористити. Другим речима, право не треба да спутава и кочи развој електронске трговине, него да га подстиче. Отуда ни уговори закључени путем електронског заступника не би требало бити *prima facie* ништави. Стимулисање даљег развоја трговине чини се да би требало да се, са једне стране, огледа у признавању пуноважности уговорима закљученим помоћу модерне технологије, али да се, са друге стране, истовремено настоји да спрече потенцијални ризици који се приликом закључења уговора на тај начин могу остварити.

²⁴ Weitzenböck, E. M., *нав. чланак*.

²⁵ „Automated message systems, sometimes called “electronic agents”, are being used increasingly in electronic commerce and have caused scholars in some legal systems to revisit traditional legal theories of contract formation to assess their adequacy to contracts that come into being without human intervention.“, United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf; стр. 65-67, датум приступа: 10. 3. 2023.

²⁶ Камбовски, И., *Нова концепција услуга – електронска трговина vis-a-vis традиционалне трговине*, Зборник радова: Услужно право, Крагујевац, 2013, стр. 149.

Други аргумент огледа се томе што је ималац заступника, без обзира што не учествује директно у закључењу уговора (јер уговор закључује заступник), ипак у сам поступак закључења индиректно инволвиран. Укљученост имаоца електронског заступника у процес закључења уговора састоји се у томе што електронски заступник *a priori* добија упутства (команде) свог имаоца, те да касније (приликом закључења уговора) њих спроводи. Дакле „воља“ изјављена од стране електронског заступника у суштини представља конкретизацију воље његовог имаоца изјављене приликом давања претходних упутстава.

Начин признавања пуноважности уговорима закљученим путем електронског заступника, међутим, разликује се од правног система до правног система. Ређи су случајеви у којима је уговорима закљученим путем електронског заступника пуноважност признаје изричито. Таква је, на пример, ситуација у праву Сједињених Америчких Држава. Наспрам америчког, релативно усамљеног, правног решења налазе се правни системи у којима се имплицитно признаје пуноважност уговорима закљученим електронским заступањем. Такав је случај са правним системима земаља чланица Европске уније, као и земаља које настоје да приступе њеном чланству. У крајњој линији, такав је случај и са српским позитивноправним решењем.

На овом месту се ваља рећи да изричито признавање пуноважности уговорима закљученим употребом електронског заступника чини прихватљивијим решењем. Ово, пре свега, из разлога што се у земљама у којима не постоји одредба која изричито прописује да су уговори приликом чијег закључења су учествовали електронски заступници пуноважни, јавља се проблем налажења правног основа пуноважности. О поменутом проблему детаљније ће бити речи у одељку посвећеном овом питању.

2.4.2. Изричита пуноважност уговора закључених путем електронског заступника у праву Сједињених Америчких Држава

Право Сједињених Америчких Држава изричито прописује да су уговори закључени путем електронског заступника пуноважни. Већ поменути амерички Једнообразни закон о електронским трансакцијама (УЕТА закон), најпре, садржи опште правило по којем су уговори закључени у електронској форми пуноважни, те у потпуности правно изједначени са уговорима закљученим у писменој форми.²⁷ Закон, дакле, полази од идеје да електронску форму треба изједначити са писменом, а све у циљу омогућавања несметаног одвијања трговине у условима високог степена технолошког развоја. Другим речима, УЕТА закон омогућава искоришћавање савремених средстава електронске комуникације у сврху закључења пуноважних уговора.²⁸ Међутим, поред што

²⁷ Uniform Electronic Transactions Act, section 7 (a).

²⁸ LeRoy Miller, R., Cross F. B., *Business Law - Alternate Edition: Text and Summarized Cases* 1, South-Western Cengage Learning, Canada 2013, стр. 202.

познаје генерално правило о правној ваљаности електронске форме, УЕТА одлази и корак даље, те изричито предвиђа да су уговори закључени путем електронског заступника пуноважни.²⁹ На пуноважност тако закључених уговора не утиче ни чињеница да су, поступајући у име обе уговорне стране, уговор закључила два електронска заступника. Изричитим прописивањем пуноважности уговорима закљученим путем електронског заступника, УЕТА закон отклонио је сваку дилему по питању ваљаности тако закључених уговора, што се чини изузетно модерним и пожељним правним решењем. Исто решење садржано је и у америчком Закону о електронским потписима у глобалној и националној трговини.³⁰

Пуноважност уговорима закљученим путем електронског заступника изричито је призната и већ поменути Једнообразним законом о рачунарским преносу информација – УЦИТА. Тако УЦИТА закон прописује да су уговори закључени путем електронског заступника правно ваљани. Наиме, тако закључени уговори стварају правне обавезе за кориснике електронских заступника све и да они нису били свесни да електронски заступник у конкретном случају дела у њихово име, те нису имали контролу над њиховим актима.³¹ Из поменутог правила могао би се извући закључак да имаоци електронских заступника не могу да, истицањем чињенице да нису имали контролу над радњама заступника, негирају правну ваљаност тако закљученим уговорима.

Упитно је, међутим, да ли је тако описано правило апсолутно, односно да ли обавезује имаоца електронског заступника у сваком случају? Могуће су ситуације хаковања електронског заступника, односно могуће је да приликом закључења уговора настане системска грешка. Питање је да ли ималац електронског заступника у таквим случајевима заслужује заштиту и по којим правилима? О постављеном питању детаљније ће бити речи касније.

2.4.3. Начин признавања пуноважности уговора закључених путем електронског заступника у српском праву и праву Европске уније

Како је већ поменуто, прописи европских земаља, као и српски позитивноправни прописи не помињу изричито категорију електронског заступника. То значи да, са једне стране, у овим правним системима електронски заступник није законом дефинисан. Са друге стране, пак, право Европске уније, па ни српско право ни у једном члану не говори изричито о електронским заступницима, те самим тим ни не предвиђа изричито да су

²⁹ Uniform Electronic Transactions Act, section 14.

³⁰ The Electronic Signatures in Global and National Commerce Act, Section 7001.

³¹ Вид. U.S. Uniform Computer Information Transactions Act (1999), section 107 (d), ucita200.PDF (famguardian.org), датум приступа: 3. 3. 2023.

уговори закључени њиховом употребом пуноважни. У таквој ситуацији може се поставити питање који је правни основ пуноважности тако закључених уговора?

Наиме, полазећи од општих правила уговорног права, пуноважан уговор закључују стране које тим уговором желе да се обавезу. Другим речима, један субјект не може својом изјавом воље довести до настанка уговора који ће обавезивати другог субјекта. А *contrario*, он може закључивати уговоре искључиво за себе (у своје име и за свој рачун). Једини изузетак од поменутог правила огледа се у институту заступања. У тој ситуацији заступник, на основу добијеног овлашћења, својим изјавама воље ствара правне последице које не тангирају њега већ лице које он заступа. Дакле, осим лица овлашћеног на заступање, ни једно друго лице не може закључити уговор у туђе име и за туђ рачун. Ако један правни субјект нема капацитете да створи уговорну обавезу за другог субјекта, логично је да тим пре такву способност не поседује ни вештачка интелигенција (електронски заступник). На основу до сада истакнутог могао би се извести закључак да би се уговори закључени путем електронског заступника, полазећи од општих правила уговорног права, имали сматрати апсолутно ништавим уговорима. Уз то, електронски заступник је рачунарски програм (вештачка творевина), а не правни субјект, тако да му се способност на закључење уговора не би могла признати ни позивањем на правила о заступању, имајући у виду суштинске разлике које између те две врсте заступања постоје.

Отуда се на овом месту поставља питање: с позивањем на која правила се у европском и српском праву уговорима закљученим путем електронског заступника признаје пуноважност? Чини се да у праву Европске уније, те у српском позитивном праву, постоји двоструки проблем на плану признавања пуноважности тако закљученим уговорима. Са једне стране, пуноважност се, из већ поменутих разлога, не може признати по општим правилима уговорног права. Са друге стране, пак, у овим правним системима не постоји правило којим би се уговорима закљученим путем ове технологије изричито признавала пуноважност. Уместо изричитог правила о признавању пуноважности уговорима закљученим путем електронског заступника (које познаје правни систем Сједињених Америчких Држава), европско право, те српско позитивно право садржи генерално правило о допуштености уговора закључених у електронској форми.

Тако Директива о електронској трговини предвиђа обавезу држава чланица да признају правну ваљаност уговорима закљученим у електронској форми, те да се тако закљученим уговорима не треба негирати пуноважност позивањем на електронску форму као једини разлог непуноважности. Уз то, у Директиви је предвиђено да национална законодавства држава чланица не треба да представљају баријере даљем развоју технологије, те не треба да онемогућавају

пуноважно закључење уговора електронским путем.³² Од исте идеје полази и решење садржано у Конвенцији УН о употреби електронских средстава комуникације у међународним уговорима, с тим што Конвенција, ипак, својим чланом 12 одлази корак даље.³³

На основу до сада изнетог може се закључити да Директива, за разлику од америчког права, те решења садржаног у Конвенцији о употреби електронских средстава комуникације у међународним уговорима, не говори изричито о пуноважности уговора закључених путем електронског заступања. Супротно решењу из Директиве, Предлог Директиве познавао је правило по коме државе чланице не би требало да дестимулишу коришћење технологије електронског заступања у поступку закључења уговора путем интернета.³⁴

Видљиво да је Предлог Директиве настојао да укаже на потребу признавања пуноважности уговора закључених путем електронског заступника, што није изричито учињено у финалном тексту Директиве. Међутим, закључак о пуноважности уговора закључених применом технологије електронског заступања могао би се извести из опште формулације о допуштености електронске форме. Наиме, како је употреба електронског заступника једна од техника закључења уговора у електронској форми, могао би се самим тим извести и закључак о правној ваљаности уговора приликом чијег закључења се та техника примењује.

Идентично решење садржано је и у српском позитивном праву. Тако српско право, у важећем Закону о електронској трговини, признаје пуноважност уговорима закљученим у електронској форми.³⁵ Дакле, изричитог помињања уговора закључених путем електронског заступника нема, те се закључак о њиховој правној ваљаности може извести само на основу општијег правила о допуштености електронске форме.

Извођење имплицитног закључка о пуноважности уговора закључених путем електронског заступника може створити одређене проблеме на плану

³² Directive on electronic commerce, преамбула, тач. 34.

³³ Тако, „Article 12 of the Convention embodies a non-discrimination rule intended to make it clear that the absence of human review of or intervention in a particular transaction does not by itself preclude contract formation.“, United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf, стр. 69, датум приступа: 15. 3. 2023. Ипак поменута Конвенција одлази корак даље, те, поред уговора закључених у електронској форми, помиње и могућност закључења уговора помоћу аутоматских порука. Тако Конвенција предвиђа да су уговори закључени путем аутоматских порука пуноважни чак и да физичко лице није прегледало сваку од појединачко предузетих радњи. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf, стр. 65-67, датум приступа: 10. 3. 2023.

³⁴ Kis, S., *нав. дело*, стр. 19.

³⁵ Закон о електронској трговини, чл. 9.

правне сигурности и несметаног одвијања трговине. Наиме, како формулација о допуштености уговора закључених у електронској форми не укључује изричито и електронске заступнике, ствара се простор за различито тумачење и разумевање поменутог правила. Другим речима, могла би се јавити дилема у погледу домашаја поменутог правила. Тако, са циљем елиминисања сваке дилеме у вези питањем пуноважности уговора закључених путем електронског заступника, чини се да би било оправдано да српско и европско законодавство, *de lege ferenda*, крену америчким стопама. То значи да би, у циљу отклањања неизвесности и елиминисања могућности различитог разумевања домашаја одредбе о допуштености електронске форме, у српском и европском праву ваљало изричито предвидети да су уговори закључени употребом електронског заступника пуноважни.

2.5. Ризици употребе електронског заступника у поступку закључења уговора и правне последице њиховог наступања

Пошто је у претходном делу констатовано да су уговори закључени путем електронског заступника пуноважни, на овом месту потребно је посветити пажњу анализи ризика које се употребом електронских заступника могу реализовати, као и правних последица реализације идентификованих ризика.

Поред бројних предности³⁶ које се везују за употребу електронског заступника у поступку закључења уговора, а које се огледају о олакшаном закључивању уговора,³⁷ закључењу повољнијих уговора,³⁸ нижим трансакционим трошковима,³⁹ те краћем времену потребном за његово закључење,⁴⁰ употреба електронског заступника генерише и читав низ ризика.⁴¹

³⁶ Генерално о предностима електронске трговине, вид. Јовановић Zattila, М., *Електронска трговина из перспективе заштите потрошача*, Право и привреда, бр. 5-8/05, стр. 383.

³⁷ Електронски заступници могу бити оспособљени да уговоре и саму испоруку робе. Јовановић, Н., *нав. дело*, стр. 338.

³⁸ Petrić, А., *нав. чланак*, стр. 4.

³⁹ Матић, Т., *нав. чланак*, стр. 5-6; Трансакциони трошкови су трошкови који се који се нужно носе услед обављања трансакције односно размена добара. Беговић, Б., Лабус, М., Јовановић, А., *Економија за правнике*, Београд, 2017, стр. 133-135; Смањење трансакционих трошкова последица је аутоматизованог деловања електронских заступника. Petrić, А., *нав. чланак*, стр. 4.

⁴⁰ Електронски заступници имају капацитет да олакшано идентификују захтеве које им упућује друга страна, те да на пристигле захтеве дају одговор знатно брже од човека. Petrić, А., *нав. чланак*, стр. 4; Да би се се за трговину могло рећи да је ефикасна, потребно је да се послови предузимају брзо. Вид. Јанковец, И., *Привредно право*, Београд, 1999, стр. 241.

Тако, услед коришћења електронског заступника може доћи до злоупотребе личних података њихових ималаца или, пак, друге уговорне стране.⁴² Такође, чињеница да конкретан уговор, уместо човека закључује вештачка интелигенција генерише и проблем аутентификације друге уговорне стране. Описани ризици скопчани су са могућношћу да рачунарски програми (електронски заступници) буду хаковани, или да у приликом њиховог делања дође до одређених техничких компликација.

Приликом употребе електронских заступника може доћи до модификације команди које су имаоци претходно дали својим заступницима, услед чега електронски заступници у свом делању одступају од воље својих ималаца.⁴³ Тако се правној теорији поставља се питање да ли је за настанак пуноважног уговора меродавна стварна (унутрашња) воља уговорника, или, пак, воља која је изјављена приликом закључења уговора. У том смислу се прави разлика између теорије изјаве и теорије воље. Полазећи од теорије изјаве, за настанак уговора меродавна је воља саопштена другој уговорној страни (изјава воље). Полазећи, пак, од теорије воље за настанак пуноважног уговора меродавна је стварна (унутрашња) воља уговорника.

Може се догодити да, у одређеним околностима, дође до размимоилажења стварне и изјављене воље. Модерни правни системи такву ситуацију решавају прихватањем средњег, компромисног решења и то тако што се, уз давање примарне предности изјављеној вољи, у одређеним ситуацијама признаје примат суштинској (унутрашњој) вољи. Предност стварној над изјављеном вољом даје се у оним ситуацијама када је до размимоилажења дошло из нарочито осетљивих разлога (на пример, услед принуде, претње, заблуде или преваре).

Поставља се питање каква ће бити правна дејства уговора закљученог путем електронског заступника уколико је приликом закључења заступник „изјавио вољу“ која суштински одступа од иницијалних упутстава (воље) његовог имаоца? На овом месту је потребно још једном констатовати да ризици који се везују за употребу електронског заступника приликом закључења уговора не треба да доводе у питање пуноважност тако закључених уговора. Правно уређење мора бити конципирано тако да се, уз признавање пуноважности уговорима закљученим овом техником, уочени ризици предупредити или пак минимизују негативне последице њиховог наступања.⁴⁴

⁴¹ У теорији се прави разлика између ризика који се тичу самих заступника, те ризика који се тичу њихових платформи. Mishra, S., *нав. чланак*. Употреба електронског заступника, као вид електронске трговине погодна је тло за настанак бројних злоупотреба попут превара, финансијских малверзација, те изналажења начина за избегавање извршења пореских обавеза. Лилић, С., Прља, Д., *нав. дело*, стр. 97.

⁴² Mishra, S., *нав. чланак*.

⁴³ *Исто*.

⁴⁴ *Исто*.

Начин на који се уређује питање правних последица реализације ризика употребе електронског заступника може бити изричит или имплицитан. Тако је изричито уређење постављеног питања познато правном систему Сједињених Америчких Држава. Већ неколико пута поменути закон УЕТА предвиђа да је уговор закључен од стране електронског заступника пуноважан све и да има лац заступника конкретан уговор није посебно одобрио.⁴⁵ Даље, такође већ поменути амерички Једнообразни закон о рачунарским преносу информација (УЦИТА), суштински прописује да је за закључење уговора довољно је да је агент био у могућности да изјаву пристиглу од друге стране прегледа, да је аутентификује, као и да предузме радњу која, с обзиром на конкретне околности случаја, ствара барем привид давања прихвата.⁴⁶ На основу изложених правила може се закључити да америчко право прихвата теорију изјаве. Ипак, на питање да ли се у одређеним случајевима предност даје унутрашњој вољи не треба дати негативан одговор. Наиме, уколико је закључења уговора дошло услед преваре или техничке грешке, корисници електронских заступника могу бити ослобођени правних дејстава тако закључених уговора.⁴⁷

Како је већ поменуто, право Европске уније и српско позитивно право, супротно америчком праву, питање употребе електронског заступања не регулишу изричито. Уколико би том приликом дошло до несклада између „изјављене воље“ заступника те стварне воље његовог имаоца, поставља се питање каква би била правна дејства тако закљученог уговора? Чини се да се, у недостатку посебних правила, давању одговора на постављено питање ваља приступити пошто се претходно одговори на питање из ког је разлога дошло до описаног несклада. Тако, чини се, треба правити разлику између разлога несклада стварне и изјављене воље који не који утичу на пуноважност уговора, те оних чије је постојање правно релевантно, који имаоца заступника ослобађају дејстава уговора. Као ирелевантни разлози могу се, на пример, навести накнадна промена воље имаоца заступника,⁴⁸ те непостојање озбиљне намере имаоца заступника да употребом рачунарског програма за себе створи уговорну обавезу. Присуство таквих околности, дакле, не утиче на пуноважност уговора. Међутим, уговор закључен путем електронског заступника неће бити пуноважан ако је до несклада између стварне и изјављене воље дошло услед релевантних разлога. Тако, на пример, уколико би до несклада стварне и изјављене воље дошло јер је рачунарски програм био

⁴⁵ Uniform Electronic transactions Act, section 14.

⁴⁶ Вид. U.S. Uniform Computer Information Transactions Act (1999), section 112 (a), ucita200.PDF (famguardian.org), датум приступа: 3. 3. 2023.

⁴⁷ Јовановић, Н., *нав. дело*, стр. 338.

⁴⁸ Ради се о сценарију у којем је има лац заступника, приликом давања инструкција свом заступнику, имао озбиљну намеру усмерену на закључење уговора, али да се у доцнијем моменту предомислио, тако да његова намера на закључење уговора није постојала у моменту када је заступник делао.

хакован, односно услед одређених техничких проблема, тако закљученим уговорима не би било оправдано признати правну ваљаност.

Правни основ негирања пуноважности тако закљученим уговорима зависи од тога о ком се релевантном разлогу несклада у конкретном случају ради. Са једне стране, уколико је уговор закључен од стране хакованог рачунарског програма, ваљало би да се пуноважност таквог уговора оспорава позивањем на правила о правним последицама преваре као мани воље.⁴⁹ Са друге стране, у случају да је електронски заступник, претходно снабдевен одговарајућим инструкцијама, приступио закључењу уговора, али је у поступку закључења дошло до одређених техничких проблема услед којих је заступник одступио од иницијално датих инструкција, пуноважност таквог уговора чини се да би се могла негирати позивањем на општа правила о заблуди.⁵⁰ Дакле, у оба описана случаја, уговори закључени путем електронског заступника сматрали би се рушљивим.⁵¹

Иако се закључак о правним последицама несклада стварне и изјављене воље може извести полазећи од општих правила, недостатак посебне регулативе чини се лошим стањем европског и српског законодавства, те се предлажу одређена *de lege ferenda* унапређења.⁵² Изричито регулисање правних последица несклада стварне и изјављене воље, у том смислу представљало би значајан корак напред. Приликом евентуалних *de lege ferenda* интервенција, не

⁴⁹ Вид. Закон о облигационим односима, (Сл. лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ 57/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93, Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003 – Уставна повеља и Сл. гласник РС, бр. 18/2020), чл. 65; Антић О., *нав. дело*, стр. 333-335;

⁵⁰ Закон о облигационим односима, чл. 61; Поређења ради, уколико би заступник у традиционалном смислу речи прекорачио границе добијених овлашћења, закључени уговор обавезивао би заступаног уколико је друга уговорна страна била савесна. Антонијевић, З., *Привредно право*, Београд, 1978, стр. 259.

⁵¹ О рушљивим уговорима, вид. Радишић, Ј., *Облигационо право*, Ниш, 2017, стр. 190-193.

⁵² У литератури се истиче да се проблем појаве несклада стварне и изјављене воље приликом употребе електронских заступника може решавати применом правила о меморандуму, садржаног у одредби 21 Општих узанси за промет робом. То би значило да би се уговори имало сматрати пуноважним чак и да изјављена воља не одговара стварној. Међутим, уговор не би обавезивао имаоце заступника уколико је до његовог закључења дошло услед преваре, електронске грешке и слично, Јовановић, Н., *нав. дело*, стр. 338; Правилем о пуноважности уговора закључених путем меморандума, а од стране неовлашћених лица, одступа се од начелног правила по коме једино овлашћено лице може пуноважно закључивати уговоре. Вид. Јанковец, И., *нав. дело*, стр. 258; Уз уважавање поменутог става о подобности сходне примене правила о меморандуму, чини се да је на овом месту оправдано поменути проблем односа Општих узанси за промет робом и Закона о облигационим односима. Зато, ради отклањања дилема у вези са питањем ком пропису треба дати предност, ваљало би да се, *de lege ferenda*, приступи формулисању посебних правних правила. Вид. Момчилов, М., *Одговорност за штету проузроковану злоупотребом електронског меморандума*, Зборник радова: Проузроковање штете, накнада штете и осигурање, Београд, 2023, стр. 129-133.

би требало дати апсолутну предност изјављеној вољи. Уместо тога, чини се оправданим да се правне последице одреде у зависности од разлога настанка несклада.

Посебна регулатива у том смислу требало би да доведе до истих правних дејстава као и примена општих правила о рушљивости уговора. Ипак, посебно регулисање описаних ситуација отклонило би сваку дилему те елиминисало простор за давање различитих одговора на питање правних последица несклада стварне и изјављене воље код уговора закључених путем електронског заступника.

3. Закључне опсервације

Како се може закључити, употреба електронског заступника у поступку закључења уговора, поред неминовних предности, генерише и читав низ изазова. Предности електронског заступања имају за последицу раст атрактивности ове технологије, те рађају потребу признавања пуноважности уговорима закљученим овим путем. Са друге стране, пак, мане електронског заступања стварају потребу нарочите опрезности у примени ове технологије, а самим тим обавезују законодавце да регулисању овог питања посвете нарочиту пажњу.

Аутор је у раду изнео замерке на рачун (не)уређења овог питања у српском позитивном праву. Размотривши одређена упоредноправна решења, те уочивши њихове предности, аутор предлаже одређена *de lege ferenda* унапређења у односу на постојеће стање у домаћем праву. Тако се најпре предлаже уношење дефиниције електронског заступника у законски текст. Ово из разлога отклањања неразумевања правне природе електронског заступања, те функционисања ове технологије. Уз то, аутор предлаже да се законским текстом изричито предвиди пуноважност уговора закључених путем електронског заступника, а све у циљу отклањања опасности различитог схватања домаћаја примене постојеће одредбе Закона о електронској трговини која садржи ширу формулацију - „уговори закључени у електронској форми“. Најзад, аутор настоји да укаже на потребу да се у закону јасно идентификују битни ризици повезани са употребом електронског заступника (који могу бити оправдани разлог за мањкавост уговора), те изричито пропишу правне последице њиховог наступања. На тај начин се постиже да се, без спутавања даљег технолошког напретка, уговори несметано и сигурно закључују путем електронског заступника, те да електронска трговина несметано функционише.

*Milena Momčilov, LL.M., Research Associate
Institute of Comparative Law Belgrade*

CHALLENGES OF CONCLUDING CONTRACTS THROUGH THE ELECTRONIC AGENT - proposal for the regulation *de lege ferenda*

Summary

The modern business environment is characterized by frequent conclusion of contracts using so-called electronic agents. The whole range of questions are raised regarding to the electronic agents. These are the following issues: the concept of electronic agents, the issue of validity of the contracts made via electronic agents, the legal basis of validity of contracts, and the question of legal consequences of the realization of risks generated by the use of electronic agents.

Noticing certain shortcomings in the law of the Republic of Serbia when it comes to these issues, author, by the method of comparing legal solutions of certain foreign legal systems with the situation in domestic law, sought to offer certain proposals for de lege ferenda improvement. Therefore, the paper deals with the analysis of the aforementioned issues, in order to eliminate potential dilemmas and problems of interpreting the rules. By analyzing the technology of electronic agency, author sought to contribute to the further development of e-commerce in the conditions of expansion of digital technology, with the aim of preventing the realization of numerous risks associated with the use of electronic agents, and, globally, enabling the „smooth- running“ trade.

Key words: *electronic agent, computer program, software, internet, agency, e-commerce.*

Литература

- Anderson, R., Fox, I., Twomey, D. P., *Business Law: Ucc Comprehensive Volume*, South-Western Publishing Co, 1987.
- Антић, О., *Облигационо право*, Београд, 2011.
- Антонијевић, З., *Привредно право*, Београд, 1978.
- Беговић, Б., Лабус, М., Јовановић, А., *Економија за правнике*, Београд, 2017.
- Бјелић, П., *Електронско пословање*, Београд, 2002.
- Georgia Law, Student Works and Organizations, https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=stu_llm, 15. 3. 2023.

- Goel, R., *E-Commerce*, New Age International 2007.
- Јанковец, И., *Привредно право*, Београд, 1999.
- Јовановић, Н., *Увод у common law право*, Београд, 2015.
- Јовановић, Н., Радовић В., Радовић, М., *Трговинско право*, Београд, 2020.
- Јовановић Zattila, М., *Електронска трговина из перспективе заштите потрошача*, Право и привреда, бр. 5-8/05.
- Камбовски, И., *Нова концепција услуга – електронска трговина vis-a-vis традиционалне трговине*, Зборник радова: Услужно право, Крагујевац, 2013.
- Convention on the Use of Electronic Communication (unecce.org)*, 1. 3. 2023.
- Лилић, С., Прља, Д., *Правна информатика вештина*, Београд, 2010.
- Матић, Т., *Електронички егент*, Зборник радова правног факултета Свеучилишта у Мостару, XXVI, 2018.
- Miller LeRoy, R., Cross, F. B., *Business Law - Alternate Edition: Text and Summarized Cases 1*, South-Western Cengage Learning, Canada, 2013.
- Miller LeRoy, R., Cross, F. B., *Business Law - Alternate Edition: Text and Summarized Cases 2*, South-Western Cengage Learning, Canada, 2013.
- Mishra, S., *Electronic agents are helpful and without risks for business as well as consumers*, <https://www.legalserviceindia.com/article/1245-Electronic-agents.html>, 2. 3. 2023.
- Момчилов, М., *Одговорност за штету проузроковану злоупотребом електронског меморандума*, Зборник радова: Проузроковање штете, накнада штете и осигурање, Београд, 2023.
- Никшић, С., *Писани облик уговора и других правних послова*, Зборник Правног факултета у Загребу, вол. 72, бр. 1-2/2022.
- Павловић, З. С., *Специфичности електронске трговине*, Правни живот, вол. 51, бр. 11/2002.
- Petrić, A., *Agentski temeljeno elektroničko poslovanje*, https://bib.irb.hr/datoteka/332127.Petric_Ana_-_Agentski_temeljeno_elektronicko_poslovanje.pdf, 10. 3. 2023.
- Радишић, Ј., *Облигационо право – општи део*, Ниш, 2017.
- Раденковић Јоцић, Д., *Правно регулисање електронског пословања*, Правни живот бр. 11/02.
- Савковић, В., *Поводом ступања на снагу Конвенције Уједињених нација о употреби електронских средстава комуникације у међународним уговорима – начела хармонизације и однос са правном тековином Европске уније*, Право и привреда, бр. 7-9/2013, год. XLX.
- Sealy, L. S., Hooley, R. J. A., *Commercial Law*, Text, Cases, and Materials, Fourth Edition, Oxford, 2008.
- Станковић, О., *О појму и врстама заступништва*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-4/1983.
- Ћузовић, С., Лабовић, Б., *Електронска трговина у светлу четврте индустријске револуције*, Нови економист, год. 13, бр. 25/2019.
- Uniform Electronic Commerce Act - Consolidation, 2011, [https://www.ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Uniform-Acts/Uniform-Electronic-Commerce-Act-\(Consolidation-2011\)_1.pdf](https://www.ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Uniform-Acts/Uniform-Electronic-Commerce-Act-(Consolidation-2011)_1.pdf), 15. 3. 2023.
- United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (New York, 2005) / United Nations Commission On International Trade Law*, 1. 3. 2023.
- Uniform Electronic Commerce Act, Uniform Law – Conference of Canada, https://www.ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Uniform-Acts/Uniform-Electronic-Commerce-Act_3.pdf, 15. 3. 2023.
- Weitzenbock, E. M., *Electronic Agents and Contract Performance: Good Faith and Fair Dealing*, The Law of Electronic Agents: Selected Revised Papers, LEA Workshop on the

Зборник радова "Изазови и отворена питања Услужног права", Том 1.
Крагујевац, 2024.

Law of Electronic Agents, CIRSFID, University of Bologna 2002, <https://citeseerx.ist.psu.edu/doc/10.1.1.553.7575>, 3. 3. 2023.

Прописи и други акти

Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market - Directive on electronic commerce.

Закон о електронској трговини, Сл. гласник РС, бр. 41/2009, 95/2013 и 52/2019.

Закон о облигационим односима, Сл. лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ 57/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93, Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003 – Уставна повеља и Сл. гласник РС, бр. 18/2020.

The Electronic Signatures in Global and National Commerce Act.

United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf, 10. 3. 2023. године.

Uniform Electronic transactions Act;

U.S. Uniform Computer Information Transactions Act (1999), *ucita200.PDF* (*famguardian.org*), 3. 3. 2023.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

338.46:34(082)

**МЕЂУНАРОДНА научна конференција Изазови и отворена
питања услужног права (2024 ; Крагујевац)**

Међународна научна конференција Изазови и отворена питања
услужног права, Крагујевац 2024. Том 1 = International scientific
conference challenges and open issues of service law. Vol. 1 / уредник
Драган Вујисић. - Крагујевац : Правни факултет Универзитета,
Институт за правне и друштвене науке, 2024 (Краљево : Кварк).
- VI, 541 стр. ; 24 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7623-135-5

а) Услуге -- Правна заштита -- Зборници б) Услужне делатности --
Правни аспект -- Зборници

COBISS.SR-ID 145590793